

PRILOZI ZA ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFSKE BAŠTINE 1—12,
1975—1980.

Radovi i studije filozofsko-povijesnoga godišnjaka »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine« koji, u redakciji Vladimira Filipovića, izdaje Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu (kasnije Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest filozofije), objavljeni u posljednjih šest godina (1975—80, šest dvobroja), predstavljaju važan doprinos našoj kulturnoj povijesti svojom tematikom i rezultatima istraživanja. Materijal objelodanjen u obliku istraživačkih sažetaka, studijskih izvještaja i malih monografskih radova, ispunjava svrhu pokretanja takva časopisa. Iz potrebe kritičkog objašnjavanja i proširivanja, te produbljene analize prvenstveno filozofskih problema i prezentiranja arhivske građe, radovi tridesetak znanstvenih radnika sadržavaju tematiku općeg kulturno-povijesnoga horizonta i graničnih područja filozofije.

Ovi se radovi mogu razmatrati kroz nekoliko tematskih skupina: prema problemima i ličnostima kojima se pojedini istraživači bave i, s time u vezi, prema razdobljima u kojima te ličnosti djeluju. Potreba za sustavnim bavljenjem i istraživanjem kulturne baštine kao svojevrzne predradnje za buduću sintezu hrvatske filozofije, zadatak je koji se od Franje Markovića tek iskazuje kao konstanta traganja za našim filozofskim identitetom, ali jednako tako i kulturnopovijesnim identitetom i njegovim potvrđivanjem u povijesnim prekretnicama. Prezentiranjem novih, značajnih povijesno-dokumentarnih činjenica, kroz proces konstituiranja »naše narodne historijsko-kulturne osebnosti« (Franjo Rački), i ispravljanjem propusta naših kulturnih historika čini se korak dalje u otvaranju prostora povjesnosti.

Svjesni činjenice da smo »kasno počeli pisati našu kulturnu historiju« (Vladimir Filipović, Prilozi 5—6), suočeni često s neodrživim pretpostavkama znanstvene literature, autori mlađe generacije istraživača kritički valoriziraju činjenice, djela, momente u razvoju naše filozofske misli, te nove, do danas neistražene i nepoznate izvore podataka i rukopisnu građu, idući kronologijom djela i njihove evropske idejne međuzavisnosti. Ovako skupljena građa na jednome mjestu već uvelike upotpunjuje praznine u našoj kulturnoj povijesti, ukazujući na mjesto i značenje naših pređa u okviru domaće i svjetske kulturne povijesti. Povijesno dokumentiran, kritički dijalog s »djelima domaćih imena svjetskih velikih enciklopedija« (V. Filipović) predstavlja »u egzaktnom smislu historijsko istraživanje« (Kruno Krstić).

Filozofske prosudbe pojava i događaja, »naoko sitnih historijskih detalja«, od crkveno-književnih pokreta, ranosrednjovjekovnih kronika, prvih dodira s evropskom filozofijom i kulturom, do radnji značajnih za razvoj domaće znanosti, povijest školstva i ulogu akademija, prati nekoliko sustavnijih radova. Cjelovit prikaz tema i ličnosti, historijski rezime dao je K. Krstić, Počeci filozofije u Hrvatskoj (1—2), koja studija može biti orijentir i osnova budućim istraživačima naše kulturne povijesti.

Prikazi ličnosti filozofa zanimljivi su i kao povijesne teme, to više što je podosta građe do sada nepoznate priječilo upoznavanje cjelne djela, njihovo značenje za dalji razvoj i mogućnost razumijevanja prilika i zbivanja u kojima se filozofska misao razvijala. Sveukupnost društveno-političkih, ekonomskih i idejnih momenata u kojima se naša kulturna svijest oblikovala, tragovi koji vode do mislilaca što su otpočeli s pitanjem vlastite povijesne istine, traži svoje određenje i kritičku valorizaciju. Još uvijek nisu u nas dostatno valorizirani mnogi naoko sitni historijski detalji, kao boravak istaknutog predstavnika skolastike (Gottschalk) na dvoru hrvatskog kneza, te njegovo značenje za razvoj benediktinskog reda, ili osnivanje visokog učilišta za Venetum i Ilirik (Čedad), u samim počecima naše pismenosti i kulture (K. Krstić).

Rezultati istraživanja pojedinih mislilaca i problemskih kompleksa mladih istraživača okupljenih oko ovog časopisa nagovještaju pravac pregleda razvoja filozofskog mišljenja. Otpočevši s otkrivanjem do danas nepoznate arhivske građe i nepoznatih izdanja djela dolazimo i do novih pogleda na neke činjenice koje su izmakle povjesničarima kulture. Kako su naši mislioci posjedovali širok interes za različite discipline i ostavili djela s područja filozofije, književne teorije, glazbene teorije, historiografije i dr., to je i tematika »Priloga« jednako bogata i raznovrsna. Prikazana građa i rasprave rasvjetljavaju na nov način neka razdoblja i historijska zbivanja i ukazuju na širu pozadinu djela, njihovo širenje, odjeke i utjecaje u domaćim i evropskim krugovima.

Analiza životnih sudbina i djela nekih naših manje poznatih kulturnih djelatnika-latinista koji imaju velik opus još uvijek i u rukopisu, pa i taj često okrnjen, ukazuje i na neke nepoznate vrijednosti: Nikolu Modruškog (Serafin Hrkač, 3—4), diplomata i državnika iz kulturnog kruga oko Ivana Viteza od Sredne, prepisivača grčko-rimskih kodeksa valjat će proučiti i kao pisca povijesnog djela *De bellis Gothorum* (u četiri knjige), zanimljiva zbog njegova načina pisanja povijesti; nadalje, proučiti i njegovo značenje kao borca za uporabu glagoljice u bogoslužju, na što su pažnju skrenuli već Ivan Broz i Vatroslav Jagić (poslanica N. Modruškog 1476. modruškom kaptolu i kleru, koju je 1863. objavio Ivan Kukuljević). Rad S. Hrkača prezentira djelo N. Modruškoga i upućuje na aspekte koje sadrži njegov cjelokupan opus, pa je zbog toga prilog razumijevanju svega bogatstva ove zanimljive ličnosti.

U nas malo poznata diplomatsko-reformatorska djelatnost Petra Pavla Vergerija, modruškog i koparskog biskupa, »najkontroverznije ličnosti cijelog reformnog pokreta u 16. stoljeću«, prikazana je u radu Petra Vrankića (5—6). Slobodarsko političko držanje, antipapizam (*Opera adversus papatum*, 1563) i njegov pokušaj osnivanja vlastite reformističke crkve, odnos s P. Trubarom (Ulm 1555) — teme su na koje autor upućuje i pri tome rezimira povijesne reference i dosadašnje rezultate znanstvenih istraživanja.

Prvu veliku ličnost protestantskog pokreta, Matiju Vlačića, »beskompromisnog, po podrijetlu našega, a po ulozi svjetskog rebel«, sa svim njegovim značenjem i ulogom koju je imao u svoje vrijeme i za kasniji razvoj filozofske misli, na njegovu »ulogu u evropskom kulturnom stvaralaštvu i za suvremene duhovne pokrete Evrope«, predstavio je V. Filipović, »Matija Vlačić kao začetnik suvremene hermeneutike i strukturalizma« (1—2). Prikaz ove još u cijelosti također ne potpuno proučene ličnosti, uza sav danas pojačani interes za nj u svijetu (reprografičko izdanje Praegerove monografije 1964), aktualizira povijesno značenje Vlačićeve hermeneutike kao dijela filozofske antropologije, odnosno fundamentalne discipline. Vlačić kao začetnik mnogih suvremenih duhovnih kretanja, u tom je smislu poticajna zadaća koja očekuje dalju analizu.

Posebno mjesto u povijesti hrvatske filozofske misli, ali i političke povijesti, pripada šibenskom humanistu Ivanu Polikarpu Severitanu. Političku misao ovog Machiavellijeva suvremenika i značenje najstarijeg djela posvećenog političkoj filozofiji i ratnom umijeću, uostalom nepoznatu povijesti evropske političke misli (*Monoregiae*, 1522), obrađuje prilog Stjepana Krasića (5—6). Rad kritički rekapitulira bogatu stranu znanstvenu literaturu i, nakon Bacoticheva prikaza 1932. (*Archivio storico per la Dalmazia*), sustavno prikazuje ovu ličnost i probleme njegova djela. Autor pri tome navodi sačuvana i izgubljena djela i svoje istraživanje temelji na izvornim dokumentima koji se čuvaju u Generalnom arhivu dominikanskog reda u Rimu. »Zanimljivo je konstatirati«, zaključuje autor, »da je I. P. Severitan ušao u povijest zahvaljujući gotovo isključivo jednom djelu koje vrlo vjerojatno nikad nije bilo tiskano niti se do danas sačuvalo« (*Historia Dalmatiae*

ili *De laudibus Dalmatiae* ili *De laudibus Illyriae*). Ova tvrdnja zaslužuje pažnju i drugačiju dimenziju ukupne ocjene ove ličnosti.

Velik broj radova o filozofiji humanizma proširuje povijesno istraživanje ovog razdoblja jednako kao i istraživanje protestantskih ideja 16. st. ili racionalističkih struja 18. stoljeća.

U okviru renesansnih teorija historiografije izdvajamo radove o filozofiji povijesti Frane Petrića koji već vrlo rano ističe načela historijskog istraživanja i perspektivu univerzalne povijesti kao problematičnoga zbivanja — tih temeljnih pojmova u kojima je genijalna misao našeg Crešanina našla izvorište vlastitog modela moderne historije. Mnoge od njegovih ideja citirat će kasnije političke teorije, posebice njenu strogo znanstvenu zasnovanost, ili ideju socijalnog utopizma (Karl-Heinz Gerschmann, Lino Veljak, Heda Festini, 9—10; objavljeni referati brojnih domaćih i stranih sudionika Internacionalnog simpozija održanog na Cresu u povodu 450-godišnjice Petrićeva rođenja).

U cijelosti, radovi koji se sadržajno vezuju uz humanističku tradiciju i vrednovanje teoretika 16. st. pokušavaju uz filozofsko značenje rasvijetliti i neka povijesna pitanja, to više što i produkciju tog razdoblja obilježava osvajanje prostora političke realnosti. Na tu se problematiku nadovezuju i politologijska djela Marka Antuna Dominisa (Franjo Zenko, Prirodnoznanstvena istraživanja Marka Antuna Dominisa, 3—4), a ime Fausta Vrančića i njegovo mjesto u političkoj bibliografiji još će također biti potrebno temeljitije proučiti (Sime Jurić, *Nepoznata izdanja Logike i Etike Fausta Vrančića*, 7—8).

Istraživanja objelodanjena u »Prilozima« nastoje da uza svu akribičnost i katalogizaciju postojećih povijesnih činjenica pruže i »ono što je pretpostavljivo i moguće«, da upute na »moguća izvorišta veza, poticaja, utjecaja« (Tomislav Ladan, *Marulićev Syllabus*, 1—2).

Druga grupa studija analizira početke visokoškolske nastave s razdobljem od osnivanja isusovačke gimnazije 1607. u Zagrebu do ukinuća isusovačkog reda 1773. i s tim u vezi obrađuje razdoblje nacionalne razjedinjenosti i društveno-ekonomskog previranja, kada Zagreb postaje središte razvijene prosvjetne politike, organiziranja studija i borbe za nacionalnu afirmaciju. Još uvijek nedostaje potanja ocjena razdoblja do 1874, otvorenja Sveučilišta, uza sav velik materijal prikaza, znanstvenih prosudbi i pregleda (A. Cuvaj, K. Tkalac, V. Bayer, K. Nemeth, J. Šidak, I. Perić, M. Demarin), a pogotovu mislimo pri tome na analizu studija filozofskih znanosti i udjela pojedinih mislilaca u tom razdoblju.

Problematicom toga razdoblja bave se i mlađi istraživači, pokušavajući analizom prirodnoznanstvenih struja toga vremena dopuniti poznavanje kulturne klime i sredine koja ne samo da u tom razdoblju korespondira s evropskim znanstvenim središtima već i djeluje na njih.

Analize filozofskog stvaralaštva, njegova kontinuiteta od najranijih početaka i procesa stagniranja u potonjim stoljećima, upotpunjuju neke praznine u povijesti hrvatske filozofije, ali i pridonose boljem poznavanju povijesti hrvatskog sveučilišta s obzirom na nastavu povijesti filozofije. Preporodne ideje Simeona Cučića, profesora zagrebačke Kraljevske Akademije, značaj fondova samostanskih knjižnica, sličnosti u nastavi pojedinih škola (Žarko Dadić, *Prirodnofilozofski i prirodnoznanstveni tekstovi u franjevačkim samostanima u Osijeku i Iloku*, 11—12; *Prirodnofilozofski tekstovi u franjevačkom samostanu u Kraljevoj Sutjesci*, 5—6), teme su koje ulaze u fundamentalna istraživanja naše kulturne baštine.

Na osnovu istraživanja prirodnoznanstvenih problema 18. st. moguća je potpuna slika naših uzajamnih odnosa i utjecaja. Razlaganje tematike metodologije u historiografiji prirodnih znanosti, razdoblje naše filozofske misli 17. i 18. st. u

sjevernoj Hrvatskoj, upozorilo je na neke bitne momente u razvoju naše nacionalne povijesti.

Teorijske analize filozofskih, prirodnoznanstvenih i povijesnih djela i njihova kritička valorizacija predstavljaju težnju istraživača da odrede i razlože specificum teza novije hrvatske kulturne povijesti, osobito od Franje Markovića naovamo. Pionirski posao Franje Račkoga, Đure Arnolda i Alberta Bazale za utemeljenje kulture i filozofije kao integralnog faktora kulturnog življenja (V. Filipović, *Filozofska misao Alberta Bazale*, 7—8), valja razmatrati u njihovu mnogostrukom utjecaju na sveukupno kulturno događanje i u anticipiranju nove znanstvene metodologije. Njihovo značenje s obzirom na povijesnu zbilju, jednako kao i na korpus kulturnih dobara, znači, po riječima V. Filipovića, »dopunjavanje povijesnih stranica«. Obrađujući jednu od izuzetno značajnih ličnosti naše kulturne povijesti, ličnost i djelo F. Račkoga, njegovu teološko-filozofsku spekulaciju i koncepciju povijesne znanosti, autor rasprave Franjo Zenko (*Problem odnosa znanosti i filozofije u Franje Račkog*, 7—8) daje historiografski osvrt i na proces razvoja hrvatske znanosti i filozofije potkraj 19. stoljeća. U tadašnjoj kulturnoj klimi ličnost i značenje Račkoga iscrpljuje se u obrazloženom sudu s naglaskom na aktualnosti određenih njegovih misli u svjetlu današnje povijesne znanosti kao i novije hrvatske filozofije.

Višestoljetni stvaralački napor naših mislilaca, njihove ideje i nastojanja, pogledi i stavovi, zalaganje i iniciranje sustavno izneseni u radovima »Priloga« pridonose upoznavanju naše sredine i znanstvene i duhovne situacije tijekom stoljeća.

S osnovnom intencijom bilježenja i pomnog otkrivanja našega kulturno-povijesnog identiteta, ove povijesnofilozofske studije pokušavaju uz to dokučiti i objasniti historijski smisao pojavnosti samostalne kritičke misli na našem tlu, a jednako tako ukazati i na kontinuitet razvojnih sastavnica, njihovu uvjetovanost i utjecaj na misaone tokove. Rasvjetljavanjem zadataka koje su sebi postavljali naši mislioci i borbom za oživotvorenje ideja prisutnih u njihovim djelima i životnim sudbinama ostvaruje se i nakana obrađivača: usmjeravanje prema sustavnijem i temeljnom istraživanju ovih naših — nemojmo zaboraviti — pojava ne osamljenih, već živo povezanih s cjelokupnom humanističkom evropskom tradicijom. Jedino s obzirom na ovu uvjetovanost, s jedne, i originalnost u prihvaćanju dijaloga, s druge strane, mogu se upoznati veličina i snaga naših starih filozofskih pisaca.

Prezentirajući neobjavljenu rukopisnu građu (A. Bazala, *Kačićeva Elementa Peripathetica*, iz 1907, 3—4), ponovljenim fototiscima značajnijih tekstova, danas već nedostupnih (rektorski govor F. Markovića 1881/82, 1—2), brojnim bilješkama i biobibliografskim podacima, ovaj časopis obilježava putokaz u traganju za temeljima našega historijskog bića. Kulturnopovijesnim istraživačima namijenjeni zadatak upoznavanja suvremenih generacija s potpuno ili gotovo nepoznatim ličnostima, kao i ukazivanjem na neke nove aspekte njihovih djela, nadilazi tako puku historičnost i pruža elemente potrebne sintezi i adekvatne povijesne ocjene. Trudom da otkriju idejne veze i pozadine njihovih djela, autori do sad izašlih dvanaest brojeva »Priloga« ispunjavaju zadaću sadašnjosti, a ona je »dugovina, koju treba po najboljim silama, po najboljem znanju i nastojanju isplatiti i kao uvećanu glavnica idejnih vrednota predati potomstvu...« (A. Bazala, *Filozofijski portret Franje Markovića*, Zagreb 1974).

Brojna pitanja, teze, ocjene i problemi izloženi na 1695 stranica dosadašnjih šest dvobroja čine cjelinu koja kao djelotvorni faktor naše svakodnevice prezentira domaću filozofskopovijesnu misao u zajedništvu evropske kulture, afirmirajući pri tome i posebnosti naše nacionalne kulture.

Ljerka Šifler-Premec

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šalžite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.